

якої дедалі більше залежить майбутнє чесного бізнесу в Україні.

7. Просвітницька робота серед населення та державних службовців. Показати, що реальний розвиток бізнесу в першу чергу допоможе економічному зростанню в Україні і виходу її на домінуючі позиції у світовій економіці, призведе до зростання добробуту населення.

8. Багатих країн без ініціативних, працьовитих і талановитих підприємців не буває. Це положення сучасної економічної теорії потрібно поставити у ранг стратегічних пріоритетів суспільно-економічного розвитку, розкрити і донести як державним чиновникам, олігархам, так і усьому населенню України.

УДК 330.1 (477)

Д. Буркальцева, канд. екон. наук, доц.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ КРИЗИ

У статті досліджено проблематику забезпечення економічної безпеки на національному та регіональному рівнях, проаналізовано тенденції розвитку економіки регіонів в умовах розгортання кризових явищ, визначено основні загрози економічній безпеці України в умовах кризи.

Ключові слова: економічна безпека, економічна криза, загрози економічній безпеці регіонів, збалансований розвиток регіонів, механізм забезпечення економічної безпеки.

The article explores the issues of economic security at the national and regional levels, analyzes tendencies of regional development during the world economic crisis, discovers the main threats to the economic security of Ukraine.

Keywords: economic security, economic crisis, threat to economic security of regions, balanced regional development, mechanism of economic security.

Політика забезпечення економічної безпеки потребує суттєвого перегляду з огляду на розгортання кризових явищ в економіці, що мали серйозні негативні наслідки для нашої держави та породило ряд загроз для економіки України та її регіонів. В контексті цього стратегічним напрямом забезпечення національних економічних інтересів є розробка дієвої та виваженої регіональної політики, яка б дала можливість пом'якшити вплив циклічних та структурних коливань на господарські комплекси регіонів.

Проблематика забезпечення економічної безпеки держави та регіонів досліджується в працях таких відомих вітчизняних науковців, як З. Варналій, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Кириленко, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, А. Сухоруков та ін. Поряд з цим, досі недостатньо дослідженими залишаються питання впливу кризи на економічну безпеку різних регіонів з урахуванням їх специфіки та ресурсного потенціалу.

Метою статті є розробка теоретичних і практичних засад забезпечення економічної безпеки України в умовах кризи та пріоритетних напрямів зміцнення економічної безпеки в регіональному вимірі.

Сутність економічної безпеки на національному та регіональному рівнях визначається як стан економіки, що уможливорює запобігати зовнішнім та внутрішнім загрозам та забезпечити сталий соціально-економічний розвиток. В такому формулюванні поняття економічної безпеки багато в чому перетинається з концепцією сталого розвитку держави та регіону і базується на таких засадах: економічна незалежність, стійкість і стабільність розвитку, здатність до саморозвитку і прогресу тощо.

В умовах світової економічної кризи спостерігається зниження ефективності використання економічних ресурсів, що вимагає оперативного втручання держави, заснованого на науковій програмі антикризового регулювання економіки, що в умовах кризи стає одним з головних інструментів економічної безпеки держави, яка одночасно залежить як від внутрішніх факторів –

1. Китай на пути модернизации и реформ 1949-1999 – М.: Издательская фирма Восточная литература – РАН, 1999. – 735 с. 2. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с. 3. Інформаційний ресурс Державної податкової адміністрації України. – Режим доступу: http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=118370&cat_id=117117/ 4. Україна – на 134 месте по уровню коррупции в мире. – Режим доступу: <http://mycityua.com/news/country/2010/10/26/175559.html>. 5. *Сизоненко В.О.* Сучасне підприємництво: Довідник. – К.: Знання-Прес, 2007. – 440 с. 6. *Красникова Е.В.* Развитие капитализма в России век спустя / Экономический факультет МГУ. – М.: ТЕИС, 2003. – 167 с. 7. World Development Report 2010. – Режим доступу: http://publications.worldbank.org/ecommerce/catalog/product?item_id=9148591. 8. *Варналій З.С.* Основи підприємництва: Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2006. – 350 с.

Надійшла до редколегії 12.11.10

стану макроекономічних показників, так і від зовнішніх факторів – стану світової економіки в цілому [3]. Підвищення економічної безпеки регіону залежить від міри державної підтримки й розробки державних програм регіонального розвитку, а також від розміщення державних замовлень на поставку продукції для потреб усієї країни. Особливу роль відіграє паритетна участь центру у великих регіональних інвестиційних проектах з урахуванням різних форм забезпечення пільгами й у створенні сприятливого клімату для розвитку економічного середовища в регіоні [10].

В умовах України зміцненню економічної безпеки регіонів перешкоджають об'єктивні чинники, зокрема, диференціація регіонів за економіко-географічним розташуванням, природно-ресурсним потенціалом, структурою населення, галузевою спеціалізацією, фінансовою забезпеченістю, типом соціально-економічного розвитку тощо [1].

Період розгортання кризи у 2008-2009 роках засвідчив наявність негативних тенденцій розвитку переважної більшості секторів економіки України, що стало наслідком дисбалансів макроекономічного розвитку, мультиплікованих нестабільністю на регіональному рівні та наявністю значних регіональних асиметрій. Кризові явища у фінансовій та економічній сфері на загальнодержавному рівні поглибили наявні структурні диспропорції регіонального економічного розвитку. Особливо критичними були зміни у промисловості, будівельній галузі, оплаті праці, забезпеченні комунальних послуг та на ринку праці.

Так, за розрахунками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень [6] вже у вересні 2008 р. 15 з 27 регіонів продемонстрували падіння промислового виробництва порівняно з вереснем 2007 року (рис. 1). Серед аутсайдерів опинились традиційні промислові лідери: Дніпропетровська (–38,3%), Донецька (–36,2%), Запорізька (31,6%), Луганська (–25,6%) області. Найбільш катастрофічне падіння відбулось у Волинській області, де промислове виробництво не досягло половини обсягу грудня 2007 року.

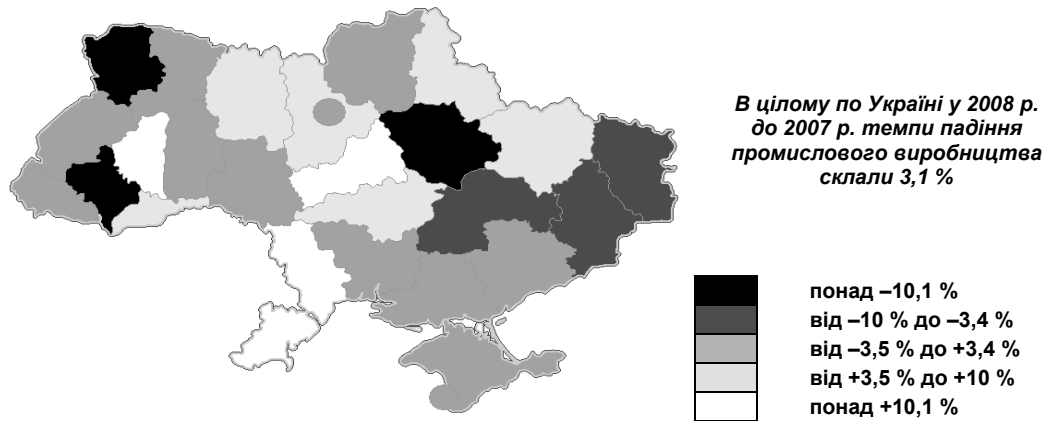

Рис. 1. Темпи приросту (зменшення) обсягів виробництва промислової продукції у 2008 році до 2007 року (вгорі) за підсумками року [6]

Найбільшого падіння та депресії зазнали такі галузі, як будівництво та промисловість, причому найвідчутніше падіння було характерне для розвинених регіонів. Так, зокрема, за даними Державного комітету статистики України 2008 рік 21 регіон України завершив з приростом виробництва валового регіонального продукту (ВРП) на одну особу від 2,0 % та 2,7 % у Запорізькій і Харківській областях до 15,2 % та 15,9 % у Кіровоградській та Черкаській областях відповідно. Натомість, до переліку регіонів, у яких скоротився показник ВРП на одну особу, потрапили Дніпропетровська, Донецька, Луганська та Полтавська області – промислові "локомотиви" України.

Значно постраждали від кризи торговельно-економічні відносини регіонів з іншими країнами, що відобразилось на обсягах зовнішньої торгівлі. Всі регіони, крім Київської області, зменшили обсяги експорту товарів; найвідчутніше – Луганська область, яка експортувала товарів у 2009 році менше третини обсягу попередньо-

го року. Жоден регіон не досягнув рівня 2008 р. за обсягом імпорту товарів. Найбільше скорочення відбувалося у Запорізькій області (показник імпорту досяг лише 31,9 % рівня 2008 р.).

Підтвердженням тези про деяке зменшення внеску промислових регіонів у економічний розвиток країни під впливом кризових явищ є порівняння динаміки обсягів реалізованої промислової продукції на одну особу для різних груп регіонів. Так, для п'ятірки традиційних промислових лідерів (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська області) цей показник у 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшився в середньому на 19,5 % (рис. 2). При цьому, якщо у 2008 р. ці регіони за обсягом реалізації промислової продукції на одну особу перевищували загальноукраїнське значення у 1,99 разу, то у 2009 р. – вже у 1,85 разу (значення цього показника в середньому по Україні склало 16,8 тис. грн. у 2008 р. і 14,4 тис. грн. у 2009 р.).

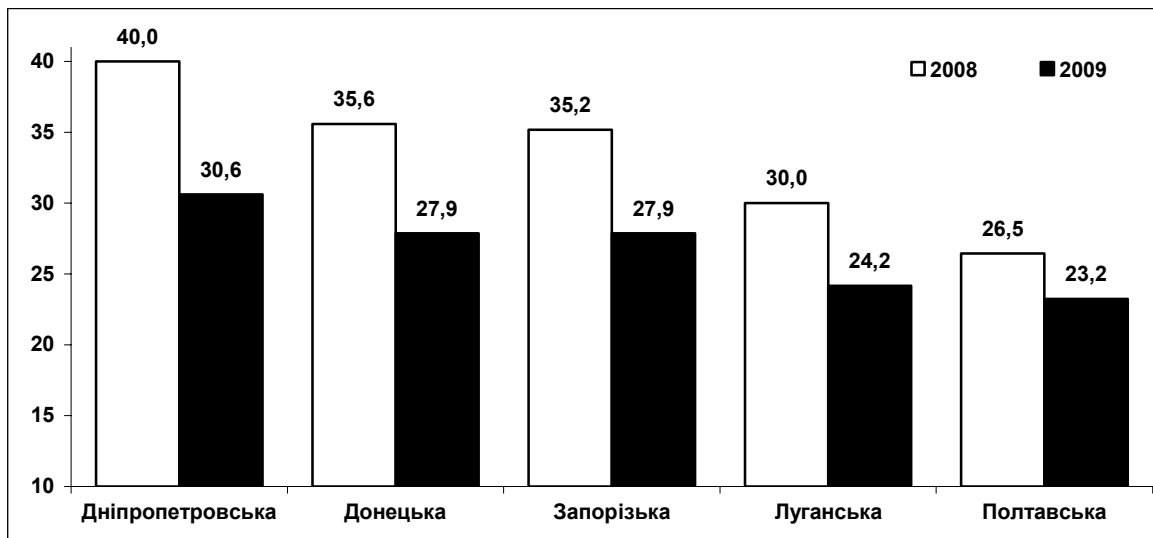

Рис. 2. Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу регіонами-промисловими лідерами у 2008-2009 рр., тис. грн. [9]

Натомість, група регіонів з середніми показниками розвитку промисловості (Харківська, Миколаївська, Черкаська, Київська області та м. Київ) збільшили обсяг реалізації промислової продукції на одну особу населення в середньому на 0,8 % (рис. 3). При цьому, якщо у 2008 р. ця група регіонів досягала в середньому 80 % загальноукраїнського значення за вказаним показником, то за підсумками 2009 р. – вже 93 %. І у подаль-

шому очікується повільне зближення промислових лідерів і "середняків".

Решта регіонів хоча й продемонструвала спад за показником реалізації промислової продукції на одну особу, проте він був набагато менш помітним, ніж для регіонів-лідерів (в середньому 4,6 %). Відставання цієї групи регіонів від середньоукраїнських значень аналізованого показника скоротилось з 43 % до 47 %.

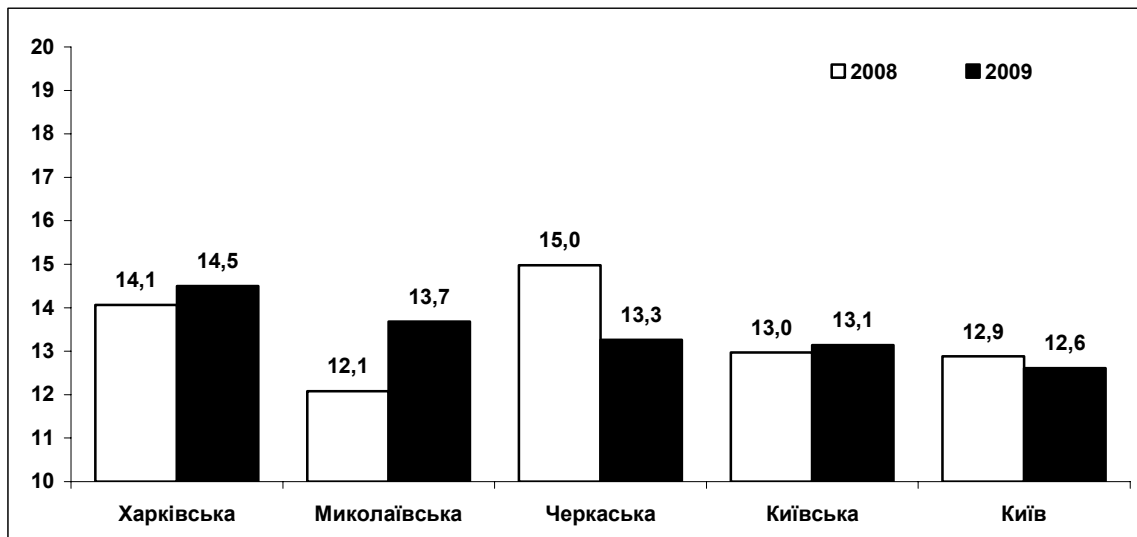

Рис. 3. Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу регіонами з середнім рівнем промислового розвитку у 2008-2009 рр., тис. грн. [9]

Вітчизняні аналітики роблять висновок про те, що збільшення частки поточного споживання (зокрема, продуктів харчування) свідчить про структурний характер кризи. Вона може мати тривалий ефект внаслідок скорочення частки заощаджень, які є вагомими джерелом інвестиційних ресурсів, або ж переважно спрямування заощаджень на виплату кредитів.

Необхідність забезпечення економічної безпеки України та її регіонів наголошується у щорічних Посланнях Президента України до Верховної Ради України та в інших нормативно-правових актах, зокрема – в Указі Президента України "Про стратегію національної безпеки України" №105/2007 від 12.02.2007р. Проте зазначені нормативно-правові акти не містять конкретних механізмів зміцнення економічної безпеки на регіональному рівні. Не передбачені механізми забезпечення регіональної економічної безпеки у жодній з регіональних стратегій чи програм соціально-економічного розвитку тощо. Нині мова про забезпечення економічної безпеки регіонів не йдеться, а надто, жодних спроб внести зміни до зазначеного документа з урахуванням сучасної економічної ситуації зроблено не було.

З іншого боку, аналіз світового досвіду свідчить, що основними засадами подолання депресивності та диспропорційності розвитку регіонів як ключового завдання регіональної економічної політики в умовах кризи є такі: 1. Удосконалення організаційних та методологічних підходів щодо державного регулювання, управління процесами регіонального розвитку та фінансової підтримки впровадження програм регіонального розвитку. 2. Проведення комплексу організаційних заходів щодо залучення (на взаємовигідних засадах) до реалізації програм регіонального розвитку місцевих бізнесу і місцевої громадськості; посилення прозорості та ефективності цього процесу. 3. Забезпечення реальної участі регіонів у реалізації загальнодержавних програм, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету та реалізуються на території певного регіону. 4. Удосконалення механізму розподілу субвенцій, що виділяються з державного бюджету для підтримки розвитку економіки регіонів. 5. Посилення фінансових можливостей місцевих бюджетів за рахунок збільшення їх дохідної частини (у тому числі за рахунок запозичень на внутрішньому ринку, інших форм залучення коштів). 6. Суттєве посилення ролі та значення регіональних фінансових інститутів (страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, венчурних інвести-

ційних фондів тощо) з метою накопичення фінансових ресурсів та їх застосування у фінансуванні програм регіонального розвитку [4].

Криза поставила перешкоди процесам подальшої економічної консолідації країни. З метою недопущення поглиблення таких тенденцій в Україні має активізуватись діяльність місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування в процесі розробки і запровадження дієвої регіональної політики. З метою недопущення подальшого посилення негативного впливу кризи на міжрегіональні економічні відносини та внутрішній стан розвитку територій на порядку денному постало завдання використання принципово нових заходів щодо перетворення регіональних господарських структур на ефективні господарюючі суб'єкти [5]. Вирішення двоєдиного завдання – формування інтегрованого простору і зменшення прямого впливу держави на регіони можливе за рахунок вжиття окремих інституційних та практичних заходів, спрямованих на забезпечення нової якості регіонального розвитку.

Настання кризового періоду в умовах інерційного характеру розвитку регіонів, відсутність заходів протидії кризовим явищам з боку держави породили ряд серйозних ризиків та загроз економічній безпеці регіонів, що найбільшою мірою проявились у першій половині 2009 року: соціально-економічна нерівномірність регіонального розвитку, накладена на кризові явища, потенційно небезпечна з огляду на можливість виникнення відцентрових тенденцій та формування локальних осередків соціального невдоволення в регіонах; втрата інноваційного потенціалу розвитку внаслідок змін у структурі промислового виробництва, посилення сировинної спрямованості економіки, збільшення її ресурсо- та енергомісткості (так, зокрема, частка інноваційно активних підприємств у регіонах – промислових лідерах: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська області, – ледве перевищує 10 % і не досягає середнього рівня по Україні); надмірна орієнтація на традиційні ресурси та фактори конкурентних переваг у регіонах, занижена вартість робочої сили, що в комплексі ще більше гальмує інноваційні процеси; вичерпання ресурсів внутрішнього капіталовкладення, зниження здатності до капіталотворення та інноваційного розвитку регіонів обумовлює зростання залежності виробництва від зовнішніх джерел інвестування, і це стало ключовим чинником "провалу" політики надання переваг

внутрішнім джерелам інвестування; ослаблення зовнішньоекономічних позицій експортоорієнтованих регіонів внаслідок зміни кон'юнктури та зростання конкуренції на світових ринках сприятиме збільшенню негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами у регіонах – лідерах промислового розвитку; збільшення структурних диспропорцій на ринку праці, посилення мобільності робочої сили в межах країни, зневіра населення у результатах власної економічної активності породжує утриманські настрої відносно держави; скорочення податкової бази внаслідок зменшення кількості виробничих суб'єктів – платників податків є небезпечним для територіальних одиниць із переважанням місто- та бюджетотворюючих підприємств; ліквідація загрожує й об'єктам соціальної інфраструктури, що знаходяться на балансі таких підприємств та фінансуються за рахунок місцевого бюджету; зменшення обсягів бюджетного фінансування соціальної сфери може спричинити сплески соціального невдоволення, погіршити демографічну ситуацію.

Необхідність відновлення докризових позитивних соціально-економічних тенденцій, подолання депресивності регіонів вимагає від органів влади державного, регіонального і місцевого рівня, а також органів місцевого самоврядування посилити увагу до питань, пов'язаних із зміною пріоритетів регіональної політики, виведення її на якісно новий рівень розвитку. Як зазначив Президент України, "Майбутнє – за створенням гнучкої системи державного управління, де сильні, відповідальні регіони гармонійно взаємодіяли б із сильним, ефективним центром" [8].

З огляду на це, політика держави щодо забезпечення економічної безпеки регіонів повинна базуватися на наступних пріоритетах: упорядкування правових основ економічних і політичних взаємин "центр-регіони"; усунення основних суперечностей міжбюджетних відносин; збереження економічного контролю держави над стратегічними і галузеутворюючими об'єктами і природними ресурсами; диференційована цільова підтримка підприємств, особливо містоутворюючих, у депресивних регіонах; сприяння розвитку малого і середнього підприємництва, налагодженню партнерських зв'язків у цій сфері; забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіонів і держави, підтримання оптимального співвідношення експортоорієнтованого та імпортозамінного виробництва.

Забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні можливе лише за умов розробки ефективних заходів регулювання та підтримки депресивних територій. З іншого боку, врахування регіональної специфіки середовища економічної безпеки вимагає поєднання державних заходів, спрямованих на реалізацію державної політики в регіонах; спільних заходів центру та регіонів, які передбачають державну підтримку та стимулювання активізації внутрішнього потенціалу регіонів, а також регіональ-

них заходів, спрямованих на вирішення власних економічних проблем. Враховуючи це, подолання депресивності окремих територій та забезпечення збалансованого розвитку регіонів в умовах посткризового відновлення має базуватись на таких засадах:

- ✓ пріоритетом у застосуванні механізмів стимулювання розвитку регіонів має бути необхідність зміцнення економічної цілісності держави, розширення партнерських відносин між регіонами та міжрегіональної інтеграції;

- ✓ необхідно суттєво активізувати використання інструментів стимулювання розвитку регіонів, передбачених Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів", зокрема, угод щодо регіонального розвитку;

- ✓ головні зусилля центру повинні спрямовуватись на створення рамкових умов для того, щоб регіони власними силами могли проводити необхідні структурні зміни. Відтак, потрібно неухильно зміщувати акценти від прямого бюджетного фінансування до опосередкованих інструментів стимулювання регіонального розвитку;

- ✓ питання надання цілеспрямованого державного сприяння повинне розглядають лише в тих регіонах, які не здатні самостійно вирішити проблеми структурної адаптації.

Подальші дослідження у сфері забезпечення економічної безпеки в умовах кризи мають здійснюватись у напрямі удосконалення інституціональних механізмів. Зокрема, оптимізації потребує законодавчий базис державної політики зміцнення економічної безпеки на національному та регіональному рівнях.

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с. 2. Гладченко Т.М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: Автореф. дис. на здобуття наук. ст. к.н. держ. упр.: 25.00.02 / Донецька державна академія управління. / Т.М. Гладченко. – Донецьк, 2004. – С.5-7. 3. Делягин М.Г. Мировой кризис. Общая теория глобализации. / М.Г. Делягин. – М.: Институт проблем глобализации (ИПРОГ), 2003. – 768 с. 4. Державна фінансова підтримка регіонального розвитку / Аналітичний звіт, підготовлений експертом проекту Ігорем Яковенко (Україна). Наукова консультація: Ірини Щербини (Україна). – Київ: Canadian URBAN Institute, 2007. – 46 с. 5. Економічна безпека: навч. посіб. / [за ред. З.С. Варналія]. – К.: Знання, 2009. – 647 с. 6. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – К.: НІСД, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/Table/25022009/analit.htm#_Toc223200809. 7. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / [за ред. Б. Кравченка]. – К.: Кондор, 2002. – С.29. 8. Президент України В.Ф. Янукович: Солідарні, партнерські дії між центром і регіонами повинні забезпечити Україні політичну стабільність та соціально-економічний прогрес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до: <http://www.president.gov.ua/news/17116.html>. 9. Регіони. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/. 10. Ткаченко В.Г., Коваленко Є.В. Економічна безпека регіонів. / В.Г. Ткаченко, Є.В. Коваленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://debata.org.ua/article/decentralization_reform/decentralization_publ_ref/200.html. 11. Жаліло Я.А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Я.А. Жаліло. – К.: Сатсанга, 2001. – 224 с.

Надійшла до редколегії 15.11.10

УДК 338.242.4

О. Блавдзевич, канд. техн. наук

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

У статті робиться спроба дослідити роль держави в регулюванні економіки і, зокрема, конкретні кроки уряду України з подолання наслідків економічної кризи 2008-2009 рр. для малих та середніх підприємств.

Ключові слова: роль держави, малий та середній бізнес, фінансово-економічна криза, регуляторний клімат.

The article tries to study the role of the state in the economy regulation and, in particular, concrete steps of the Ukrainian government in overcoming the consequences of the economic crisis of 2008-2009 for small and medium enterprises.

Key words: role of the state, small and medium business, financial and economic crisis, regulatory climate.

Діяльність держави характеризується двома різними поняттями – її потенціалом і ефективністю. Під потенці-

алом держави розуміють здатність ефективно провадити і пропагувати колективні заходи; ефективність – це